

Pakó László

Hatalmi konfliktus vagy testületi összefogás?

A kolozsvári százférfiak tanácsa és a városi igazságszolgáltatás
a 16. század második felében

Az 1441-ben hatvan tanácsnokként (*consules*), 1458-ban pedig már százférfiakként (*centumviri, centumpatres*) említett, a bíró és a tizenkét tagú esküdttanács tevékenységének felügyelete és a város vezetésében szélesebb rétegek részvételének biztosítása szándékával létrehozott százférfiak tanácsa (*centumvirátus, felső tanács*) hamarosan a város legfontosabb kormányzati és jogszabályalkotó testületévé vált.¹ A bíró, a királybíró és az esküdtek (*alsó tanács*) – mint a végrehajtói és igazságszolgáltatási hatalom testületei – a centumvirátus által megszabott keretek között igazgatták a város mindennapjait, bíráskodtak a városiak ügyeiben és a város határain belül elkövetett bűncselekmények esetén. Az alábbiakban e tanácsnak a városi igazságszolgáltatásban betöltött szerepét tárgyaljuk részletesebben, elsősorban a gyűléseik alkalmával felvett jegyzőkönyvek adataira támaszkodva. Eddigi ismereteink ugyanis a városban bevett törvénykezési eljárásról – nevezetesen, hogy peres ügyekben csupán a főbíró és királybíró, illetve az esküdtpolgárok ítélkeztek, a centumvirek pedig csak e tevékenység működését elősegítő jogi normák megalkotásában vállaltak szerepet – némi kiegészítésre szorulnak.

A centumvirátus megválasztását, hatáskörét részletező városi privilégiumok valóban nem tesznek említést esetleges bíráskodási kötelezettségéről. Az 1568. június 3-i királyi ítélszéki döntés – mely a városi magyarok és szászok között a plébános megválasztása és a templomhasználat kapcsán kialakult konfliktus megoldását célozta – hangsúlyozta, hogy a kolozsváriak pereiben első fokon a városi fő- és királybíró, fellebbezés esetén pedig a tizenkét esküdt bíróságot illette meg az ítélethozás joga, ahonnan a perek nem a százférfiak tanácsa, hanem a király személyes jelenléte elé kerülhettek.² A százak törvényhozó és ezen belül törvényértelmező testületként való működéséről, továbbá a városi igazságszolgáltatási szervek személyi összetételének, működési szabályzatainak kialakításánál, javadalmazásuk és kötelességeik kijelölésénél betöltött szerepéről azonban bőségesen beszélnek a források. A városi fő- és királybíró, valamint a tizenkét esküdtpolgár megválasztásában betöltött kizárólagos szerepüket már korábbi írások hangsúlyozták.³ Egy 1586. novemberi határozatukra hívnánk csupán fel a figyelmet, mely a bírók és az esküdtek megválasztása kapcsán tanúsított körültekintésüket példázza. Ekkor ugyanis az új centumpáterek megválasztására eltérő dátumot jelöltek meg, ami megelőzte a két bíró és az esküdtek megválasztását. Így a kiegészült százférfiak tanácsának új tagjai is elegendő gondolkodási és megfontolási időt kaphattak az előjárók személyé-

¹ Kiss András: *Kolozsvár város önkormányzati fejlődése az 1458-as „uniói” és kiteljesedése az 1568-as királyi ítélettel*. Erdélyi Múzeum 1997/3–4. 291–293. (A továbbiakban: Kiss 1997.)

² Jakab Elek: *Oklevéltár Kolozsvár történetéhez*. II–III. Bp. 1888. 88. (XLI. okl.). (A továbbiakban: JakabOkl. II–III.)

³ [Kiss András]: *Primăria municipiului Cluj-Napoca. = Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Cluj*. II. (Îndrumătoare Arhivistică 16.) Buc. 1985. 61–64; Kiss 1997. 293–297; Blazovich László: *A budai jog és Kolozsvár egy 1488-as oklevél alapján*. = Ionuț Costea, Carmen Florea, Pál Judit, Rűsz-Fogarasi Enikő (szerk.): *Városok és városalakók*. Kvár 2006. 343–344. – A témára vonatkozó források közléseit lásd Jakab Elek: *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*. Buda 1870. 192–193. (CXV. okl.), 280–285. (CLXXVII. okl.), 379–383. (CCXLII. okl.) (A továbbiakban: JakabOkl. I.); JakabOkl. II–III. 133–137. (LXV. okl.)

nek kijelölésére.⁴ Emiatt aztán ezek idő előtti kicseréléséhez egyáltalán nem vagy csak igen nehezen adták jóváhagyásukat. Ellenvetésüket hangoztatták például 1590 júniusában, amikor a fejedelem aranybeváltásra rendelte Igyártó Mihály főbíró. Érveik közül külön kiemelték, hogy mivel a főbíró e fél éves távolmaradása idején nem végezhetné bíraskodással kapcsolatos tennivalóit, a bűncselekmények túlzott elszaporodása nemcsak a bíró hírnevét és hitelességét csorbítaná, hanem a város belső unióját is veszélyeztetné, s ebből az egész városi községnek kára származna.⁵ 1578. áprilisi határozatukban azon esküdtpolgárok ügyével foglalkoztak, akik külföldi kereskedelmi tevékenységük folytatása érdekében fel akartak hagyni városi megbízással. A bíró panaszában kifejtette, hogy távozásuk zavart okozna a városi adminisztrációban éppúgy, mint az igazságszolgáltatásban, mire a centumpáterek – emlékeztetve őket a „városuknak és hazájuknak” tett esküjükre – 200 forint terhe alatt megtiltották külföldre távozásukat, engedélyezték viszont nekik az országon belüli kereskedést.⁶

Ha elkerülhetetlen volt a főbíró vagy a királybíró távozása, időszakos helyettesítőt, korabeli szóhasználatnál *hagyott*, azaz helyettes bírót ugyancsak ők neveztek ki helyébe. 1583-ban a megválasztott főbíró, Wolphard Istvánt távollétében az esküdtek közül előbb Hertel Gergely, majd ennek betegsége miatt Herceg Gáspár helyettesítette.⁷ Esetükben ugyan nincs kifejezett utalás a hagyott bíró igazságszolgáltató tevékenységére, de egy 1652-es eset tartalmaz néhány adatot ilyen téren is. Kászoni István fogoly a királybíró betegségére hivatkozva próbált halasztást elérni a kolozsiai elleni perében. Az ítélet szerint azonban büntetőügyekben hasonló perhalmaztató kifogásnak nem volt helye, ugyanis az eljárás lefolytatására a helyettes bírónak is hatalma volt.⁸

A királybíró halála esetén annak utódjáról is a centumvirek döntöttek. 1602. június 4-i határozatuk szerint a halott királybíró teendői a saját nációjából soron következő esküdtpolgárra hárultak. Felszólították a többi esküdtet is, hogy mindannyian álljanak a bíró mellé a váltás zökkenőmentes lebonyolítása érdekében, s ezen minden bizonnyal az igazságszolgáltatási teendők zavartalan működtetését is értették.⁹

A bíró és az esküdtek között kiobbant konfliktusok megoldásában is szerepet vállaltak a centumpáterek. 1571 májusában egyszerre szólították fel a bírót és az esküdtpolgárokat a köztük fennálló ellentéték megszüntetésére. A bírótól azt kérték, hogy nézeteltérésre okot nem adva irányítsa az esküdtek tanácsának munkáját, az esküdtektől pedig azt, hogy a bíró parancsait feltétel nélkül teljesítsék, hívására azonnal jelenjenek meg, ne csak ismételt felkérések után.¹⁰ Ugyancsak főbíró és esküdtek közötti nézeteltéréseket orvosoltak 1575 márciusában is, amikor arra kérték őket, hogy vitájukra találjanak megoldást anélkül, hogy az a községnek

⁴ Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (A továbbiakban: KmOL), Kolozsvár város tanácsulési (közgyűlési) jegyzőkönyvei, I/5. 20. (A továbbiakban: KvTanJk)

⁵ KvTanJk I/5. 75.

⁶ „az polgár uraim az eő hüteokról megh emlékezzenek, mellyel az városnak es hazájoknak magokat keötelezték” KvTanJk I/3. 165–166. – A határozat az esküdtpolgárok között létező hierarchiára, munkamegosztásra mutat rá akkor, amikor hangsúlyozza, hogy éppen azok akartak kilépni, akik a bíró körüli teendőket ellátták, ugyanis többen meghaltak, az öregebbek pedig betegségük miatt nem tudtak a követelményeknek eleget tenni.

⁷ KvTanJk I/4. 4.

⁸ KmOL, Kolozsvár város törvénykezési jegyzőkönyvei, II/19. 71. (A továbbiakban: KvTJk) – A bejegyzésre Kiss András hívta fel a figyelmet.

⁹ KvTanJk I/5. 207; Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen (szerk.): *Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. I. Bp. 1885. 248–249. (A továbbiakban: Corp. Stat. I.)

¹⁰ KvTanJk I/3. 39.

a tudomására jutna.¹¹ Az 1572. évre megválasztott főbíró, Ferenczi Antal – okulva az alig fél évvel azelőtt lezajlott főbíró-esküdt konfliktusból – a centumvireket egy az esküdtpolgárok tevékenységét szabályozó rendtartás megalkotására kérte. A válaszként született tanácsi döntésben a százak megtiltották az esküdtpolgároknak, hogy akadályt gördítsenek a bíró munkája elé, továbbá kötelezték őket, hogy hívására azonnal megjelenjenek, a városból való távozásukat pedig a főbíró előzetes beleegyezéséhez kötötték.¹² Hasonló tartalmú határozatokat 1585-ben és 1592-ben is kénytelenek voltak alkotni.¹³

A százférfiak a főbíró és az esküdtek, továbbá a városi jegyző hivatali esküjének összeállításkor külön-külön is hangsúlyozták azok kötelességeit az igazságszolgáltatás terén, esetenként pedig munkájuk buktatóira is figyelmeztették őket.¹⁴

A városi igazságszolgáltatás más szereplői – jegyző és a prokurátorok – kinevezésének és tevékenységük felügyeletének, irányításának hatáskörein a centumvirátus a bírókkal és az esküdtekkel osztozott. 1582 májusában, Trauzner Lukács lemondása kapcsán, mivel több kolozsvári polgárt képesnek ítélték a városi jegyzői tisztség betöltésére, a bírót és az esküdteket kérték fel a legalkalmasabb személy kiválasztására.¹⁵ Így került a tisztségbe Dióssy Gergely, akinek az 1596-os halálát követő utóválasztáskor született tanácsi határozat meg is magyarázza, hogy miért bízták a jegyző kinevezését órájuk: „miérthogy az nótáriusnak continu[u]sznak kell az bíró és tanács körül lennie, ez okáért [azt válasszák meg] ha kit eő kegyelmek arra elegendendőnek és méltónak itilnek.”¹⁶ A jegyző hivatalba iktatásában és instrukcióinak kialakításában azonban már a százférfiak is közreműködtek. 1579 januárjában azért kérték a bírótól a magisztrátus összehívását, hogy a jegyzők teendőiről is határozhassanak.¹⁷ 1596 elején a bíró és az esküdtek az általuk kijelölt jegyzővel, Jacobinus Jánossal jelentek meg a centumpáterek előtt, ott olvasták fel instrukcióit, és tette le az esküjét, majd iktatták be tisztségébe.¹⁸ A százférfiak közbeléptek 1570 elején, az egy évre alkalmazott jegyző felmondási szándékának hallatán is, és kérték vállalt megbízatásának teljesítését.¹⁹ Hogy a törvény kiszolgáltatásában elkerülhessék az újabb rendellenességeket, ugyanők utasították később a jegyzőt, hogy alkalmazzon egy (író)deákat,

¹¹ Nemsokára tudomásul vehették, hogy a főbíró és Huszár Ferenc esküdt konfliktusa megoldódott anélkül, hogy komolyabb kihatása lett volna a városi életre és igazságszolgáltatásra. KvTanJk I/3. 115°, 116°, 118–119.

¹² KvTanJk I/3. 54°.

¹³ KvTanJk I/5. 6°, 94°.

¹⁴ Az esküdtpolgárok esküszövege: „Az teörwénnek igazságát penig az én lelkj esmeretem szerént, egyaránt gaddagnak és szegénnek, személj válogatás nélkül és kedvezés nélkül, igazán kjszolgáltatatom. Kedwért, attyafiúságért, barátságért, adományért, bosszújért és félelemért igazat nem hamissítok, hamissat sem igazítok, hanem egyaránt való igazsággal akarok mindennek az teörwénbe lenni, és az teörwént naponként szorgalmatosan ügykezem szolgáltatni.” KvTanJk I/3. 263°. Kiadta Jakab Elek: *Kolozsvár története*. II. Bp. 1888. 199. (A továbbiakban: Jakab 1888.) — A jegyző esküszövege: „Az teörwénnek szolgáltatásában penigh személj válogatás nélkül mindenkor igazat írok és magyarázok, tehetségem szerént, és amikor az teörwénbe megkérdenek, az én itiletem és tehetségem szerént igazat ítélek.” A bejegyzés következő részét annak ellenére közöljük, hogy az a jegyzőkönyvben részben át van húzva, mert a jegyző tevékenységével kapcsolatos teendőkről szerezhetünk újabb információkat: „Az két fél peresnek penigh, eggiknek a másik ellen feleletet nem chinálok, és sem theörwénybe, sem theörwény küweől, az theörwénnek elkezdethe utháni dolgokért nem igazítom. Az lewelek wáltsága feleől penigh az eleömbe rendelt instructio felet szegény keösséget nem saczolom.” KvTanJk I/3. 264°. Kiadta: Jakab 1888. 198.

¹⁵ „aki jobbnak és alkalmasbnak, versatusbnak tecczik afféle vocatióban lennie.” KvTanJk I/3. 253°.

¹⁶ KvTanJk I/5. 139.

¹⁷ KvTanJk I/3. 185°.

¹⁸ KvTanJk I/5. 139°.

¹⁹ KvTanJk I/3. 4.

aki helyettesíthette őt betegsége vagy távolléte esetén.²⁰ 1604. szeptember végén ugyancsak a centumpáterek kérték a főbíró a városi igazságszolgáltatás folyamatának szüneteltetésére, a jegyzőnek ugyanis a számvevőknek kellett segítenie a részleges számadások időben való elkészítése és bemutatása érdekében.²¹

A százférfiak tanácsának hasonló szerep jutott a városi prókátorok (ügyvédek) kijelölése és tevékenységének irányításában is. A város pereinek képviselőtét ellátó ügyvédek kinevezését gyakran a főbíróra és az esküdtekre bízta.²² 1579 januárjában viszont, feltehetően a vádlott személyére való tekintettel, maguk határoztak három prókátor megfogadásáról Igyártó György és más vádlottak – paráznák, gyilkosok, orvosok – ellen. Fel is eskették őket megbízatásuk kifogástalan teljesítésére, melynek fejében pénzbeli juttatást és adócsökkentést ígértek nekik.²³ Más alkalommal a bíróval és az esküdtekkel közösen határoztak az idegen prókátorok alkalmazásának szüneteltetéséről az újonnan megalkotott határozatoknak a városi joggyakorlatba való megfelelő beépüléséig.²⁴ A körülményektől függően tehát vagy átruházták, vagy fenntartották maguknak a kezdeményezés és a döntés jogát, de közvetlen felügyeletük mindvégig fennállt. Ugyanígy a város által alkalmazott prókátorok javadalmazása ügyében is hol ők,²⁵ hol az alsó tanács döntött.²⁶ A százférfiak a bíróval és az esküdtekkel együtt szabályozták a városi törvényszék előtt megjelent minden prókátor – nem csak a város által fogadottak – tevékenységét is. Az 1577-es városi perrendtartási státútumot például a bíró és esküdtsjei állították össze, azonban a centumpáterek, felülvizsgálva azt, módosításokat kértek az ügyvédek tevékenységét szabályozó részek tartalmában.²⁷ Többször azonban kizárólag a százférfiak hoztak döntéseket. Megtiltották például a prókátoroknak a városon kívüli személy javára történő ügyvédekedést, megszavazták a prókátorok kártörlesztési kötelezettségét, ha saját hibájukból megbízójuknak kára származott, és korlátozták anyagi követeléseik mértékét is.²⁸

A városi direktorok (*jogügyigazgató, director causarum*) fölötti rendelkezést illetően némileg eltérő a helyzet. Ugyanis ők gondoskodtak – amellet, hogy főleg büntetőügyekben a város joghatósága alá eső bűnözők ellen hivatalból eljárta – az utód nélkül elhunyt városiak vagyosnának a város javára történő megszerzéséről és kezeléséről is. Emiatt a százférfiak tanácsa is fokozottabban ügyelt tevékenységükre. Személyüket saját soraikból választották, s hivatalukat támogatandó neveztek ki egy tanácsadói testületet, amely nyolc tapasztalt, főbírósgot vagy

²⁰ KvTanJk I/5. 68.

²¹ „Bírák uraim is a teörvény tételnek békét hadgyanak, nisi gravissimum quia superveniat, hogy így az nótárius ne distraháltassék, hanem számweweo uraim keözeöt léwén, ez jeöwendeö gyülésigh kész írott partiált adhassanak eleö eö kegyelmek eleiben.” KvTanJk I/5. 242^v.

²² KvTanJk I/5. 5^v, 31.

²³ KvTanJk I/3. 184^v.

²⁴ KvTanJk I/5. 5^v.

²⁵ A fennebb említett 1579-es határozattal egy napon kérték a bírót, hogy hívja össze újra a centumvireket, mert a nótárius instrukciói mellett a prókátorok fizetéséről is szeretnének értekezni. Máskor utasították a sáfárpolgárokat a prókátorok elmaradt fizetéseinek kiosztásáról. Arra is volt példa, hogy megtiltották a bírónak és tanácsának, hogy az ügyvédek fizetését megemeljék. KvTanJk I/3. 185, 232^v, 251–252.

²⁶ KvTanJk I/3. 164.

²⁷ KvTanJk I/3. 147. – 1604 szeptemberében – feltehetően az év márciusában kirobbant prókátorbotrány következményeként – újra a főbíró és az esküdteket kérték az ügyvédek tevékenységét szabályozó rendeletek megalkotására, felülvizsgálatukat pedig szintén ők végezték el. KvTanJk I/5. 243.

²⁸ KvTanJk I/3. 8^v.

esküdtpolgári tisztséget viselt centumvirból állt,²⁹ továbbá ők jelölték ki különféle tennivalókat is. 1588-ban utasították őket, hogy az árvái vagyonaát tékozló patikáriusné javaiból, akár per útján is, foglalják le a gyerekekre néző dualitást (kétharmad részt), mert a néhai férj a gyerekek feletti gyámságot, haláluk esetén pedig vagyonukat is a városra hagyta.³⁰ 1593 végén leszögezték, hogy a város területére idegen bort szállító személyek felderítése és törvény elé állítása a direktorok feladatkörébe tartozik.³¹ Ugyancsak a százférfiak bízták meg őket az adóval tartozó városiak perbe fogásával,³² a városi hentellér által perelt látómesterek perbeli védelmezésével,³³ az istenkáromlók és szitkozódók, a közrendet háborgatók³⁴ vagy a gyilkosok és paráznák³⁵ törvény elé állításával, 1602-ben pedig a korábbi veszedelmek idején a megszállókhoz pártolt, utóbb a városba visszatért polgárok perbe fogásával.³⁶ Többször figyelmeztették őket, hogy a városi jövedelmek növelése érdekében időhúzás nélkül intézkedjenek az utód nélkül elhalálozott városiak vagyonának megszerzése érdekében.³⁷

A centumvirek időközönként részt vállaltak az ítéletek végrehajtására alkalmazott, főként a bíró és az esküdtek keze alá tartozó hóhérok és segédek, a poroszlók és más városszolgák tevékenységének a szabályozásában is. Határoztak a velük kapcsolatos kiadásokról: jutalmak, fizetéspótlék kiutalásáról,³⁸ ruházatukkal kapcsolatos költségekről, a hóhér házának megépítéséről, tüzelője beszerzéséről.³⁹ 1591-ben egy hóhér a tanács beleegyezésével kapott két forintot felesége és gyermeke fogságból való kiváltására.⁴⁰ 1585-ben az idéző szolgákkal kapcsolatban utasította a tanács a bírót, hogy hagyja őket a poroszlók keze alatt, ezek pedig az utólagos nézeteltérések elkerülése végett minden végrehajtott idézést jelentsenek be a tanácsháznál.⁴¹

A százférfiak tanácsa a bíróval és az esküdtekkel közösen alkották és alakították a városi perrendtartást, a bűncselekmények megtorlását szabályozó statútumokat és a kisebb határozatokat is.⁴² A közgyűlési jegyzőkönyvek részletesen taglalják az 1585-ös, tizenkét cikkelyes rendtartás megalkotásának folyamatát. 1584 elején a százférfiak tanácsa az esküdtpolgárok

²⁹ A nyolc személy: Pullacher István, Barát/Műnich Péter, Trauzner Lukács, Hosszú Lőrinc, [Kolozvári] Márton deák, Bonchidai Gergely, Bornemisza Gergely, Tótházi Mihály. KvTanJk I/5. 158.

³⁰ KvTanJk I/5. 42.

³¹ KvTanJk I/5. 113–114, 115. – 1602, majd 1605-ben újra a direktorokat szólították, hogy a korábbi bortilalmat megszegő személyeket azonnal idézzék törvény elé, és büntessék meg őket. KvTanJk I/5. 214^v, 269.

³² KvTanJk I/5. 134, 255^v.

³³ Pásztor István kolozvári hentellér beperelte a mészárosok tevékenységének felügyelésére választott két városi látómestert, mert alaptalannak érezte a tiltott húsvágás miatt rá kirótt büntetést. KvTanJk I/5. 147^v.

³⁴ KvTanJk I/5. 198.

³⁵ KvTanJk I/5. 269.

³⁶ KvTanJk I/5. 205^v.

³⁷ KvTanJk I/5. 220; I/6. 9.

³⁸ 1580-ban és 1595-ben is a nehezebb időkre, illetve sok munkájukra való tekintettel fizetésükön felül búzát utaltak ki a két poroszlónak. KvTanJk I/3. 213; KmOL, Kolozvári számadáskönyvek 6/XVII. 232. (A továbbiakban: KvSzám)

³⁹ KvSzám 3/V. 14; 3/XVIII. 21, 40; 3/XXII. 53, 56.

⁴⁰ KvSzám 5/I. 9.

⁴¹ KvTanJk I/5. 8^v; Corp. Stat. I. 206. Az 1537-es és az 1588-as perrendtartási statútum is hasonló módon rendelkezik.

⁴² A kiemelkedőbbeket említve csupán: mindannyian részt vettek az 1513. decemberi vagy az 1537 végi közel ötvencikkelyes, az 1577-es, a paráznák büntetéséről szóló 1578-as, az 1585-ös tizenkét cikkelyes vagy a perrendtartást legrészletesebben szabályozó 1588-as statútumok megalkotásában. Corp. Stat. I. 186–195, 202–204, 210–231; JakabOkl. I. 379–383. (CCXLII. okl.); JakabOkl. II–III. 133–137. (LXV. okl.); Kiss 1997. 294.

közül választott személyek feladatául jelölte meg egy szabálytervezet elkészítését. A bíróra és az esküdtekre bízta azt is, hogy az elkészült, a százak által megvizsgált és jóváhagyott tervezet letisztázott példányát a fejedelemmel megerősíttessék. A munkálatok valószínűsíthető elhúzóására utalhat, hogy a centumvirek 1585 legelején sürgették a főbíró, hogy a „törvényekről írt articulusok” elkészítésével megbízott nyolc embert gyűjtse egybe a munkálatok folytatásának érdekében. Elrendelték, hogy amíg a tervezetet nem láttamozzák, a törvényt a régi rendtartás szerint szolgáltatassa a főbíró. A február 6-i tanácsülésen azután a centumvirek az új cikkelyeket átolvasták és elfogadták, alkalmazásukat pedig a bírónak és esküdteknek azonnali hatállyal kötelezővé tették.⁴³ De azok az esetek, amikor kizárólag a bíró és az esküdtek próbálták a törvényszolgáltatás rendjén változtatni, azonnal kiváltották a százférfiak ellenkezését. Egy 1570. márciusi határozatukban kijelentették, hogy ők nem akarnak a bírászkodás folyamatába beleszólni, de megtiltják, hogy a bíró és tanácsa a beleegyezésük nélkül valaha is új rendtartást léptessen életbe.⁴⁴

Egyfelől a bíró és az esküdtek, másfelől a százférfiak tanácsa közötti jogszabályalkotó együttműködéssel kapcsolatban e két, részletesebben bemutatott példa meggyőzhet a két fél tényleges szerepéről. Hatalommal való visszaélésről nem beszélnek forrásaink, a százak saját vétőjogukat is csak indokolt esetben használták.

Az igazságszolgáltatók megválasztása és a bírászkodási folyamatot szabályozó határozatok megalkotásán túl a centumvirek a törvények végrehajtását is figyelemmel kísérték. Erre az 1537-es helyhatósági szabályrendelet is felhatalmazta őket. 12. cikkelye kimondta, hogy a százférfiak rendeleteit a bíró és tizenkét esküdtből álló tanácsa köteles mindenben teljesíteni, a 29. cikkely pedig a bírónak és az esküdteknek megtiltotta, hogy a százférfiak közül bárkit is sértegessen.⁴⁵ A rendelet maradéktalan betartása időnként akadozott ugyan, de e konfliktusok általában átmeneti súrlódásoknak bizonyultak.⁴⁶

A közgyűlési jegyzőkönyvek több bejegyzése tanúsítja, hogy a százférfiak azonnal jelezték, ha mulasztást észleltek az igazságszolgáltatás folyamatában. Gyakran szólították határozott cselekvésre mind a bírót, mind az esküdteket. Egy 1578. februári határozatban csalódottan hangsúlyozták, hogy ők nemcsak hatalmat adtak a bírónak és tanácsának minden bűn megtorlására, hanem el is várták kötelezettségeik maradéktalan teljesítését.⁴⁷ Felszólították a főbíró, hogy a város egyik kapujánál hatalmaskodó darabontokat büntesse meg,⁴⁸ máskor pedig bizonyos árvák peres ügyének felgyorsítását kérték.⁴⁹ Amikor 1578-ban a feleki pakulárok Szócs/Berzeta Mihály esküdtpolgárra támadtak, a százak utasították a főbíró, hogy a tettesek elfogatására és törvény elé állítására. Gyors és határozott fellépésükkel részben a városi igazságszolgáltatás hatékonyságát akarták hangsúlyozni, részben azt kívánták nyomatékositani, hogy a vá-

⁴³ Az utolsó bejegyzés nem részletezi a fejedelmi megerősítés tényét. KvTanJk I/4. 11; I/5. 2, 3ⁿ, 5, 5ⁿ.

⁴⁴ KvTanJk I/3. 7ⁿ, 8–8ⁿ.

⁴⁵ JakabOkI. I. 381–382. (CCXLII. okl.); JakabOkI. II–III. 135–136. (LXV. okl.).

⁴⁶ 1561 áprilisában a centumvirek megtagadták a bíró hívására való megjelenést abban az esetben, ha döntéseiket továbbra sem fogja az végrehajtani. Jakab 1888. 126. – 1570 szeptemberében is neheztek a bíróra és a tizenkét tagú tanácsra bizonyos pénzüsszeg visszatartása okán. KvTanJk I/3. 23, 24ⁿ.

⁴⁷ KvTanJk I/3. 161.

⁴⁸ KvTanJk I/3. 67ⁿ.

⁴⁹ Kérték a bírótól, hogy mivel mindkét fél beadta már feleleteit, legközelebb az alaposabb bizonyítékokat felsorakoztató fél javára hozzon ítéletet. KvTanJk I/3. 136ⁿ.

rosi eljárók elleni támadást súlyosan megtorolják, főleg ha város jobbágya az elkövető.⁵⁰ Nemsokára ismét felmerült egy hasonló ügy: meghallgatva Ferenci Antal főbíró beszámolóját a személyét ért gyaláztatásról, utasították őt más bíró kinevezésére és a vétkesnek a városi prókátorok általi perbe fogására.⁵¹ A város méltóságának védelme ugyanazon évben harmadszor is közbelépésre készítette a százférfiakat. A bírónak és tanácsának jelezték, hogy Kósa Mihálynak az adószedőkkel szemben elkövetett agresszióját semmiképpen ne hagyják megtorlás nélkül.⁵² A vásárbírókat megtámadó halászfeleségnek a perbe fogását is követelték,⁵³ a főbíró felépítésre szólították fel Temesvári Mihály ügyében is, akit a tanács titkainak kiszivárogtatásával gyanúsítottak.⁵⁴ A város törvénykezési kiváltságainak védelme érdekében kérték a főbírótól, hogy prókátorok által lépjen fel a vallatási parancs (*compulsoria*) nélkül tanúbizonyosságokat gyűjtő személyek ellen.⁵⁵ 1604-ben a törvényszolgáltatás vontatottsága miatt emelték fel szavukat, ugyanis értesülesek szerint az időhúzások miatt a tömlőcben tartott foglyokat éhhalál fenyegette.⁵⁶ Több esetben sürgették a bírót a város vármegyei pereinek gyors intézésére⁵⁷ vagy a város falvainak törvénykezésével kapcsolatos ügyekben való eljárásra.⁵⁸ 1592-ben külön felszólították arra, hogy Miklós feleki erdőpásztort, aki részleteket tudott egy a város határában megölt legény ügyéről, hívassa maga elé, és ha kell, kínzással is kényszerítse vallomástételre, a tetteseket pedig büntesse meg.⁵⁹ Gyakran kérték a főbíró az éjszakai hangoskodók, kóborlók, részegek, szánkázók, álarcot viselők, kártyázók, kockázók, szitkozódók, káromkodók,⁶⁰ szintű a paráznák megbüntetésére.⁶¹ Az idegennek városi házat vagy telket eladó polgárok elleni fellépés szükségességét is többször hangsúlyozták.⁶²

Alkalmanként a bírót és tanácsát újabb feladatokkal is megbízták. 1558-ban a bűnözők fenyítése és elrettentése érdekében pellengér és kerék felállítására kérték,⁶³ 1586-ban külön fel-

⁵⁰ KvTanJk I/3. 173.

⁵¹ KvTanJk I/3. 173^v.

⁵² KvTanJk I/3. 175^v–176.

⁵³ KvTanJk I/3. 138.

⁵⁴ KvTanJk I/3. 214^v.

⁵⁵ KvTanJk I/3. 217^v.

⁵⁶ A bírónak és tanácsának figyelmét azokra a városi státútomokra irányították, melyek részletesen tárgyalták a foglyok szabadulásának módját és a felpereseknek megengedhető pernyújtások mértékét. KvTanJk I/5. 241.

⁵⁷ KvTanJk I/3. 226^v; I/5. 3^v, 148, 208.

⁵⁸ 1570 áprilisában helybenhagyták a felekiek törvénykezési rendtartását, de a bíró által utasították a feleki kenézt, hogy kolozsvári ember fölött csak nappal ítélkezzen, a pereket pedig ok nélkül ne halogassa. KvTanJk I/3. 10. – 1579 elején is utasították a bírót, hogy az esküdekkel együtt oldja meg a város három román falva (Asszonyfalva, Alsó- és Felsőfüle) jobbágyai és a faluispánok közötti konfliktust. KvTanJk I/3. 182^v–183.

⁵⁹ KvTanJk I/5. 95^v.

⁶⁰ A százak gyűlése évente több alkalommal is hozott hasonló határozatokat. KvTanJk I/3. 143; I/4. 3, 15, 15^v; I/5. 2, 3, 6, 21^v, 22, 31, 35^v, 49^v, 61^v, 63, 64^v, 84, 88, 105, 106–106^v, 111^v, 113^v, 115, 116, 116^v, 122^v, 137^v–138, 146^v, 148^v, 154, 156^v, 183–183^v, 248; I/6. 7. – A be nem tartásukból adódó problémákról lásd Jakab 1888. 113–114, 187–188; Kiss András: *Farsangolás Kolozsvárt – 1582-ben.* = Uő: *Források és értelmezések.* Buk.–Kvár. 1994. 103–109; Kovács Kiss Gyöngy: *A játékos város.* = Uő: *Megidézett múlt.* Kvár. 2008. 9–26. (A továbbiakban: Kovács Kiss 2008.); Uő: *Pletyka, becsületsértés, rágalmozás a fejedelemség kori Kolozsváron.* = Uő: *Megidézett múlt.* Kvár. 2008. 27–41.

⁶¹ KvTanJk I/1. 13, 161^v, 249^v; Jakab 1888. 114.

⁶² 1592 májusában határozták el, hogy a bíró rendelje maga elé azokat a személyeket, akik házaikat vármegyei nemesnek akarták eladni, és szükség esetén büntesse őket. KvTanJk I/5. 95; Pakó László: *Városi polgár – vármegyei nemes? Nemesek ingatlanszerzése Kolozsváron a fejedelemség korában.* = Kovács András, Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *A reneszánsz Kolozsvár.* Kvár. 2008. 232. (A továbbiakban: Pakó 2008.)

⁶³ Jakab 1888. 114.

hívták a figyelmüket, hogy vigyázzanak, nehogy a városba beszivárgó vármegyei bűnözők utáni nyomozás ürügyén a vármegye kiterjessze igazságszolgáltatási hatáskörét a városra.⁶⁴ Kérték a főbíró, hogy fokozottan figyeljen a prókátorok tevékenységére,⁶⁵ máskor pedig, hogy a régi rendtartást betartva ne követeljen pénzt az ügyvédvallóktól.⁶⁶ Akkor is felemelték szavukat, ha a bíró a peres feleket szokatlan vagy kétes bírságokkal terhelte, mellyel a városi bíróság tekintélyét is csorbíthatta.⁶⁷

Volt példa arra is, hogy a százak tanácsa ellentmondott a bíró vagy az esküdtek döntésének,⁶⁸ vagy mérsékeltebb álláspontra próbálták bírni őket. 1581 júniusában arra intették, hogy a rajta esett sérelmek megtorlásával ne szítson újabb ellenségeskedést.⁶⁹ Egy fajtalanságért fejevesztésre ítélt személy ügyének kapcsán arra kérték a bírót és a királybíró, hogy a fellebbezés helyett inkább enyhítsék büntetését, és adjanak esélyt neki bűne megváltására.⁷⁰

Nem kerültek el a százak bírálatát a városi igazságszolgáltatásban szereplő prókátorok kihágásai sem. Többször figyelmeztették őket, hogy a város régi határozatai értelmében megbízóikat ne zsákmányolják ki.⁷¹ 1592 januárjában a bírót és az esküdteket felszólították, hogy figyeljenek jobban a prókátorokra, mert sok panaszra adtak okot szertelen viselkedésükkel.⁷² 1604 márciusában a prókátorok fölösleges halasztási kérelmei ellen tettek lépéseket.⁷³ 1577-ben arra hívták fel a poroszlók figyelmét, hogy a paráznakat kötelesek a bírónál bejelenteni, de nem bírsághatják őket.⁷⁴ A városszolgák viselkedésén megbotránkozva kérték 1583-ban a bírótól és az esküdtektől fegyelmzésüket.⁷⁵

A százférfiak bizonytalan tényállású ügyek során tanácsokkal, joghézag esetén új határozatok megalkotásával is segítették a bíró és esküdtek tevékenységét. 1570-ben a bíró kérdésére kifejtették, hogy megsebesített ember ügyében a per kezdeményezése nem a város, hanem

⁶⁴ KvTanJk I/5. 13^v. – Kolozs vármegye lakóinak Kolozsra vándorlásáról beszél a vármegyei jegyzőkönyv azon bejegyzése, melyben a vármegye előljárói 1605 októberében az adó beszédésének módjáról határoztak: „Miérthogy penigh az szeginy keösségink, jobbágyink ighen az városokra takaro[dt]ának, végeztük, hogy azokon is az bírák meghvegyék, és az bíró adgyon quietantiát nekik rólla, hogy kéttcer ne vegyék megh rajtok, az vármegyén is, az város-on is.” KmOL, Kolozs vármegye közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyve, I. 1605–1641. (Fond Prefectura Județului Cluj, Registre, Inventar nr. 11, Nr. 1.) f. 1.

⁶⁵ 1570-ben, 1580-ban és 1592-ben is kérték, hogy figyelmeztesse a prókátorokat instrukcióik betartására. Máskor a város ügyvédjének a város pereiről és kiváltságairól való felvilágosítását, azaz a perekre való felkészítését kérték tőle. KvTanJk I/3. 18, 88, 207; I/5. 89.

⁶⁶ KvTanJk I/3. 6, 8^v, 18.

⁶⁷ „szokatlan bírsággal ne terheljék az teörwénbe az pereseket, azféle patthwart és annak bírságát semmjképpen szenwednj nem akarják eő k(egyelmek), mert az koloswárj szék soha azeleőt pathwaros nem volt, ez után sem akarják, hogy legyen.” Ugyanakkor a széktörési vétség árát szigorúan csak 1 forintban állapították meg. KvTanJk I/3. 29^v; Jakab 1888. 134.

⁶⁸ 1572 májusában elutasították a prókátorok javasolt bevonását, szerintük ugyanis a bíró személyesen volt köteles eljárni. KvTanJk I/3. 63.

⁶⁹ KvTanJk I/3. 240^v.

⁷⁰ KvTanJk I/5. 164^v.

⁷¹ KvTanJk I/5. 39^v, 50.

⁷² KvTanJk I/5. 89.

⁷³ Minden prókátorral letették a városiak megbízásából képviselt pereit, megtiltották a városi bíróság előtti megjelenésüket, és utasították őket a városiaktól előlegbe felvett pénzüsszegek visszafizetésére. KvTanJk I/5. 236.

⁷⁴ KvTanJk I/3. 142.

⁷⁵ KvTanJk I/4. 4^v.

a sértett fél feladata.⁷⁶ Joghézag okán terveztek új eljárásjogi határozatokat megalkotni két, adósság miatt a város prókátorra által perbe fogott személy ügyében is.⁷⁷ 1579-ben az esküdtek kezdeményezésére összehívott centumvirátus döntött a város hírhedt prókátorra, Igyártó György törvénytelenégei okán való perbefogásáról.⁷⁸ Elhamarkodott letartóztatás és perbefogás miatt adódott konfliktus kapcsán szintén hozzájuk fordult a bíró és tanácsa útbaigazításért.⁷⁹ Az esetek nagy többsége azt mutatja, hogy a százak közbelépését a bíró és az esküdtek a felelősség megosztásának szándékával igényelték. Adatok igazolják, hogy a százak kiálltak a bíró és esküdtek mellett, ha őket jogos döntéseik miatt vádak érték. 1580 áprilisában így vették őket védelmükbe Balázsfői Gergely ellen, aki az ellene alkalmazott zálogszedés miatt fenyegetőzött megtorlással s a fejedelem közbelépésével.⁸⁰

A fentiek alapján azt látjuk, hogy a százak tanácsa a város vezetésében a jogszokás és a helyi statútumok által számára megszabott szerepet töltötte be: az igazságszolgáltatók ki-nevezésében, tevékenységük szabályozásában, felügyeletében, segítségében, a jogszabályok megalkotásában, a jogegység biztosításában vállalt szerepet, a tényleges igazságszolgáltatási tevékenységben azonban nem vett részt.

Vannak azonban olyan adataink is, amelyek fennebbi hatáskörein kívüli szerepben mutatják. 1585 januárjában a százférfiak Herceg Gáspár főbíró ügyével foglalkoztak, aki Feleken idegenből származó bort árúsított. Mivel tette a város borbehozatali és boreladási tilalmával ellenkezett,⁸¹ törvény általi büntetést érdemelt. Minthogy azonban a vádlott épp a legfőbb városi igazságszolgáltató volt, a centumpáterek vették kézbe az ügyet.⁸² Noha a kihallgatás során Herceg megesküdött, hogy nem tudott a tilalomnak Felekre is kiható érvényességéről, a százak ítélete a tájékoztatlanságára alapozott védekezést nem fogadta el. Tekintettel tisztességére az ilyen esetekben szokott büntetés (városi ember holddíja) kétszeresének a megfizetésére kötelezte.⁸³

⁷⁶ Ez az adat is (Kiss András: *Ante Claram Bóci. [Egy 1565-beli ismeretlen kolozsvári boszorkányper].* = *Új: Más források – más értelmezések.* [Marosvásárhely 2003. 301.] című tanulmányában kifejtett véleményével összhangban) azt mutatja, hogy a kolozsvári büntetőpereket még mindig – és a következő másfél évtizedben továbbra is – a védeljárás jellemezte: a bíróság csak a vádló kezdeményezésére ítélkezett, hivatalból pert nem indított. De az, hogy a bíró felvilágosítást kért a százak tanácsától ilyen ügyben, már némi változásra utal. Nem lehetett egyértelmű ugyanis számára, hogy mi a törvényes megoldás. Valószínűsíthető, hogy hasonló problémákkal már többször szembesültek, a megfelelő szabályozás azonban még váratott magára. KvTanJk I/3. 27°.

⁷⁷ Csak sajnálhatjuk, hogy a bejegyzés nem tárgyalja az ügy részleteit is. KvTanJk I/5. 94.

⁷⁸ KvTanJk I/3. 184–184°.

⁷⁹ A százak tanácsolták, hogy a jogtalanul letartóztatott Mihály deákkal ne próbáljanak egyezsre jutni, mert perújításra is sor kerülhet az ügyben, a jogtalan letartóztatás terhét pedig megpróbálják majd valaki másra hárítani és az ügyet elsimítani. KvTanJk I/3. 189°.

⁸⁰ KvTanJk I/3. 218–218°. – Az azonban egyelőre nem világos, hogy a záloglásra Balázsfői 1579-es, apjának testvéreivel, családi oklevelek és jószágaik birtoklása felett indult peréhez kapcsolódóan került-e sor. Vö. Bogdándi Zsolt: *A kolozsvári Balásfiak. Egy deákcsalád felemelkedése a 16. században.* Református Szemle 2003/6. 809.

⁸¹ KvTanJk I/3. 17°, 19°, 157°; I/5. 114, 115, 212, 214°. – JakabOkl. I. 197. (CXIX. okl.), 291–299. (CLXXXI–CLXXXII. okl.); JakabOkl. II–III. 92. (XLIV. okl.); Jakab 1888. 220; Kovács Kiss 2008. 12–13; Pakó 2008. 226–227.

⁸² Tették ezt annak ellenére, hogy éppen a százak 1570-es határozata hangsúlyozta, hogy ők ilyen ügyekben nem illetékesek. Akkor ugyanis Csanádi János törvénytelen borbevitelle kapcsán a bíró és az esküdtek kijelentették, hogy mivel az ügy a városi szabadságokat érintette, a centumvirek hatáskörébe tartozott. A százak válasza azonban nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a bírót és tanácsát választotta a város saját szabadságainak oltalmazására, tehát rájuk hárul e feladat is. KvTanJk I/3. 3°.

⁸³ KvTanJk I/5. 4°–5°.

Bonyolult helyzetbe akkor kerültek a százak, amikor magisztrátuson belüli konfliktussal szembesültek. 1587-ben Ötvös András kollégájakat gyilkossági kísérlet vádja alatt, ártatlanságának bizonyításáig felfüggesztették tisztségéből.⁸⁴ Feltehetően Ötvös András befolyásos személye miatt⁸⁵ a döntésnek ellenzői is akadtak, mégis elzárkóztak a tanácsba való visszavételétől azt követően is, hogy tudomásul vették Ötvös és a sértett között időközben megszületett kiegyezést.⁸⁶ Válaszképpen Ötvös András, a városi joggyakorlatban szokatlan módon, perbe idézte a százférfiak tanácsát a városi bíró és az esküdtek széke elé.⁸⁷ Ismételt időhúzások után azonban – mely az alkalmazandó módszerek felőli határozatlanságukról árulkodik⁸⁸ – a centumvirek megfékeztek Ötvös ellenük indított bírósági folyamodványát. Véleményük szerint ugyanis sem az országos törvények, sem a városi szokásjog és rendtartás nem engedélyezte az idősebb tanácsosok sem ismertek olyan esetet, melyben magánszemély a százférfiak tanácsát mint közösséget (*communitas*) idézte volna perbe a városi bíró és esküdtpolgárok elé. Kifejtették, hogy a százak, a bíró és a tanács egy közös testet (*corpus*) képez, s ennek célja a város szabadságainak védelme. Így aki e *corpus* bármely tagja (*membrum*) ellen pert akar indítani, az kizárólag az egész magisztrátus ellen indíthatja egy arra alkalmas, tehát semmiképp nem a városi bíróság előtt. Továbbá kilátásba helyezték Ötvösnek mint a városi unió ellen vétő személynek a direktorok általi perbefogását is.⁸⁹ Mindezek ellenére Ötvös, sérelmei orvoslását kérve, a fejedelem elé idézte az egész kolozsvári magisztrátust. A fejedelem ismételt közbenjárását követően, 1588 májusára véget ért az ügy: a tanács határozatait jogosnak vélte az ural-

⁸⁴ KvTanJk I/5. 26'. – A döntés bevett városi szokás volt, az 1537-es statútum is hangsúlyozta, hogy bűnügyek elkövetése esetén bárki eltávolítandó a százemberek sorából. JakabOkl. I. 380. (CCXLII. okl.) A tanácsból való kirekesztés gyakorlata, a hatósági visszaélések lehetőségének korlátozása szándékából a magyar jogban már a 13. században kialakult pártatlanság elvére vezethető vissza, amely szerint saját ügyében senki nem ítélezhetett. Selmecebánya és Kassa joga szerint is, ha a bíró vagy a tanács bármely tagjának az ügyét tárgyalták, az érintettek nem vehettek részt az ülésen, hogy jelenlétükkel ne befolyásolhassák a megszületendő döntést. Demkó Sándor: *A felsőmagyarországi városok életéről a 16-17. században*. Bp. 1890. 41. (A továbbiakban: Demkó 1890.); H. Németh István: *Adalékok a felső-magyarországi városközségek különleges bírói fórumának történetéhez. (Johann Stöckel kisszebeni bíró sikkasztási ügye)*. = Tuszor Péter (szerk.): *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv*. Bp. 1998. 380. (A továbbiakban: H. Németh 1998.); H. Németh István: *Várospolitika és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. (A felső-magyarországi városközségek)*. I–II. Bp. 2004. II. 197–198. (A továbbiakban: H. Németh 2004.)

⁸⁵ 1575-től volt a százférfiak tanácsának tagja (Binder Pál: *Közös múltunk. Románok, magyarok, németek, délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről*. Buk. 1982. 289.), 1582–83-ban és 1585-ben a 12 esküdtpolgár közé is beválasztották (KvTanJk I/3. 248', I/4. 2, I/5. 1'), többször töltötte be a városi sáfárpolgári (KvSzám 3/II. 22; 3/VI. 8, 11; 3/X. 8, 10; KvTanJk I/4. 2.), számvevői (KvSzám 3/XXIX. 1; KvTanJk I/5. 19'), vonásigazgatói (KvTanJk I/5. 20') tisztségeket is. Emellett alkalmi városi megbízásokat is teljesített: törvényszéken (*terminuson*) járt Gyulafehérváron a város nevében (KvSzám 3/XXII. 5, 63.), az erdőirtások megfékezésére alakított erdőfelügyelők csoportjában is tevékenykedett (KvTanJk I/5. 15'–16.), vagy a városfal építését is felügyelte (KvTanJk I/5. 24'). 1587 márciusában öt választották, Beuchel Andrásal egyetemben, városi közügyigazgatóvá. KvTanJk I/5. 24'–25.

⁸⁶ Szerintük ugyanis a városi unió értelmében a kiegyezés csupán a törvényes büntetés elkerülését biztosította, ártatlanságának bizonyítását azonban nem jelentette. KvTanJk I/5. 29'; Határozatuk nem volt előzmény nélküli, ugyanis 1578. december 25-én Seres János és Kőműves Imre centumvirek esetében is hasonló határozatot hoztak. Noha rájuk bizonyosodott Kőműves György megölésének vádja, a fejedelem közbenjárására kiegyeztek az áldozat feleségével. A százak tanácsába való visszavételüket mégis elutasították, mert a kiegyezés éppen bűnösségüket bizonyította. Egy másik centumvirt, Péchi Istvánt is felszólították, hogy ha vissza akar kerülni a centumvirek közé, ártatlanságát a tanács előtt kell bizonyítania. KvTanJk I/3. 178'.

⁸⁷ KvTanJk I/5. 34'.

⁸⁸ A határozatok a centumvirek között fennálló hierarchikus viszonyoknak és ennek alapján kialakított ülésrendnek is beszédes bizonyítékai. Kiemelték, hogy a tanács tagjai közül a döntés a gyűlések alkalmával a „fő asztalhoz” ülő, „fő uraimnak”, a „vénségnek” a hatáskörébe tartozott. KvTanJk I/5. 35', 37'.

⁸⁹ KvTanJk I/5. 38'–39.

kodó, Ötvös Andrással kapcsolatban pedig utasította a bírót, hogy intézkedjen a centumvirek közé való visszavételéről.⁹⁰

Feltételezzük, hogy ez az eset indította 1588-ban arra Nyíró Kálmán volt fő- és királybírót, esküdtet, hogy megpróbálja visszakerülni a centumvirek közé, ahonnan két szolgálója teherbe ejtésével vádoltan, az ellene indított per okán 1582-ben kizárták. Ügye egyrészt a százak tanácsának a perben játszott szerepét emeli ki. Amint ugyanis a centumpáterek tudomást szereztek Nyíró tettéről, azonnal kezdeményezték a vizsgálatot ellene. Az összegyűjtött vallomások alapján pedig a bíróságtól megbüntetését kérték, így tehát ők lettek a bírósági eljárás kezdeményezői.⁹¹ Másrészt az ügy azt is mutatja, hogy a centumvireknek hatáskörében állt a bírók és esküdtek döntéseinek felülbírálása is. Nyíró 1588-as panaszát követően – törvénytelen séggel vádolta az 1582-es ügyében ítélező bírókat – megvizsgálták a kifogásolt ítéletet, s végül alaptalanként elutasították folyamodványát. Érvelésük szerint Nyíró, azáltal, hogy az 1582-es ítélethozatal előtt fejedelmi kegyelmet (*gráciát*) szerzett magának, elismerte bűnösségét, így joggal zárták ki a százférfiak sorából.⁹²

Rövidesen újabb hasonló helyzettel szembesült a százférfiak tanácsa. 1590 elején az esküdttanács tagjai közül többen – Budai Tamás, Herceg Gáspár, Bonchidai Gergely, Velten Kirschner – jelentették, hogy a közelmúltban,⁹³ bizonyos törvényes büntetések behajtását követően, nyilvánosan szidalmazták és gyalázták személyüket. Kérték a százférfiak közbenjárását a tettesek büntetésének végrehajtásához.⁹⁴ Érintett volt a centumvirátus tagja, a korábban esküdtpolgári, sáfárpolgári, vonásigazgatói, adószedői és számvevői tisztségeket is betöltő Bornemissza Gergely és felesége. Az történt ugyanis, hogy a Szent Antal-napi vásárt megelőző héten tiltott borarúsításért az esküdtek tanácsa 20 forint bírsággal sújtotta őket. Az összeg megfizetése után azonban az asszony nyilvánosan rágalmazta az esküdtpolgárokat.⁹⁵ A százférfiak egy határozatban leszögezték azt, hogy minden esküdtpolgárt szidalmazó személyt bírsággal büntetnek.⁹⁶ Eldöntötték azt is, hogy ha városi előljáró rágalmazza az alsó tanács bármely tagját, akkor egy, a szidalom megtörténtekor jelen nem volt esküdtnak kellett rövid eljárással, a városi közügyigazgatókat bevonva ítéletet hoznia. Az ítélet elleni fellebbezések elbírálása a városi rendtartás szerint szintén az esküdtek hatáskörébe tartozott. Ha viszont nem maradt

⁹⁰ Egyelőre nem tudjuk azonban, hogy Ötvös András a fejedelem előtt és a kolozsvári küldöttek jelenlétében valóban bizonyította-e ártatlanságát – azazhogy a testi sértést nem szántsándékkal, hanem valamilyen külső körülmény (véletlen, önvédelem stb.) hatására követte el –, vagy fejedelmi parancsra voltak kénytelenek őt visszavenni a centumvirek közé. KvTanJk I/5. 40–40^a, 41, 41^a, 42^a.

⁹¹ Kiss András: *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Kvár. 2004. 80–96. (A továbbiakban: Kiss 2004.)

⁹² Visszavételébe csak úgy egyeztek bele, ha a fejedelem kijelenti, hogy a grácia – a városi rendszabályok előírásaival ellentétben – egyben a bűnös tisztességének a visszanyerését is jelenti. A fejedelem azonban kiterő választ adott. KvTanJk I/5. 46^a, 48; Kiss 2004. 36.

⁹³ 1587-ben történt az eset, mert a felperesek között jelen lévő Ötvös Ferenc csak abban az évben volt a többiekkel egy időben esküdtpolgár. KvTanJk I/5. 29.

⁹⁴ KvTanJk I/5. 61–61^a.

⁹⁵ Isten átkát kérve rájuk azt hangoztatta, hogy a bírságpénzt az esküdtek a sokadalom alkalmával saját magukra költötték, Bácsi Tamást és Ötvös Ferencet pedig korábban elkövetett tiltott borarúsítással vádolta. KvTJk II/8. 61–66.

⁹⁶ A felvidéki Lőcse városának gyakorlatában 1626-ban a bírót illetlen és ellenséges szavakkal illető tanácsost 25 forinttal büntették, 1653-ban pedig egy másik tanácsost a bíró iránt mutatott tiszteletlensége miatt 200 forint bírságra ítélték, és hivatalától is megfosztották. Nyilvános bocsánatkérését követően a bírság összegét a felére csökkentették. Más kassai és selmecbányai példák szerint azonban a városi előljárókat gyalázó, rágalmazó személyeket kézlevágással, számüzetéssel, fejvesztéssel vagy nyilvános vezekléssel büntették. Demkó 1890. 36–40.

megfelelő számú sértetlen esküdtpolgár az ítélelhozáshoz, a százférfiak közül való törvénytevő kinevezését ajánlották, ezt a lépést azonban a fejedelem előzetes engedélyéhez kötötték.⁹⁷ A százférfiak tudták, hogy határozatuk ellenkezik a városi rendszabályokkal – azért is kötötték gyakorlatba ültetését a fejedelem jóváhagyásához –, de minden bizonnal arra törekedtek, hogy csupán saját erőből, idegen törvénytevők közbenjárását elkerülve orvosolhassák városuk belső ügyeit.⁹⁸ A helyzet számukra is szokatlan voltát további határozatlan intézkedéseik mutatják, melyek arra is rávilágítanak, hogy lépéseiket inkább a szemben álló felek elbátortalanításának, mint azok gyakorlatba ültetésének a szándékával hozták. A százférfiak ugyanis többször próbálkoztak Bornemissza Gergely és az esküdtek peren kívüli kibékítésével.⁹⁹ Reménykedtek törvényes fellépésük elmaradásában, külön is felhívták a bíró figyelmét, hogy túl gyakran ne emlegesse a lehetőségét.¹⁰⁰ A sértett esküdtek nyomatókos kérésére azonban március közepén kifejtették: annak ellenére, hogy kérésük szokatlan, és a városi „uniónak” is ellentmond, mert centumvirekként nem tartozna hatáskörükbe, mégis megkeresik törvényes módját határozatuk végrehajtásának.¹⁰¹ A határozott és gyors lépés azonban továbbra is késett, a százférfiak ismételtlen elodázták az ügy megoldásához szükséges személyek kinevezését.¹⁰² A végkifejletet nem őrizték meg a forrásaink, néhány adat viszont arra utal, hogy hosszadalmas eljárás következett.¹⁰³ Egy 1591. májusi permozozzatból – melynek során a tanács tiltakozott egyes

⁹⁷ A korábban említett pártatlanság elvének az alkalmazására ebben az esetben már nem törekedett a tanács. KvTanJk I/5. 61–61^v. – Kolozsvár bírósági gyakorlatában nem bukkantunk a felső-magyarországi városszövetség vagy a nyugat-dunántúli mezővárosok szövetsége esetében fellelhető „pártatlan” bíróságok működésének nyomaira. Kassai, kőszegi és más példák mutatják, hogy a városok tanácsait gyalázó, rágalmazó polgárok vagy előljárók ügyében a döntéshozás jogát a szövetségek ad hoc jelleggel összehívott, végrehajtói jogkörrel nem rendelkező törvényszékeire bízták, ezáltal a pártatlanság elvének is érvényt szerezhettek. Az 1659-es országgyűlés 53. törvénycikkelye törvényesítette e gyakorlatot, kimondva, hogy „ha az egész tanács érdekelve lenne, ez esetben az érdekelt tanács a szomszéd városokból köteles lesz [...] más bírákat teljes számban meghívni, akik az ilyen ügyet tartoznak elbírálni”. Bariska István: *Kormányzati és önkormányzati intézmények a Habsburg–zálogon lévő Nyugat-Magyarországon. (1447–1647)*. PhD értekezés, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara, Történelmi Intézet, Debrecen 2002. 109–139; Uő: *A büntetőbíráskodás egy különös intézménye a 16–17. századi Vas megyében. = Vas megyei levéltári füzetek 6.* (Előadások Vas megye történetéről II.). Szombathely 1993. 287–297; Uő: *Bűn és büntetés a pártatlan bíróság és Kőszeg 15–17. századi büntető fórumain. = Bűn és bűnhődés.* (Győri tanulmányok 24.) 2001. 5–7; H. Németh 1998. 380–381; H. Németh 2004. II. 199–200. – Kolozsvár esetében hasonló intézmény szerepét leginkább a Szász Universitas ítélőszéke tölthette volna be, egy hasonló intézmény működése elé azonban Kolozsvár 16. század második felében felerősödő, az Universitástól való függetlenedési szándéka jelentős akadályt gördített.

⁹⁸ KvTanJk I/5. 61–61^v.

⁹⁹ 1590. január végén kérték a bírót, hogy az idősebb (*fontosabb*) centumvirek és Bornemissza között próbáljon egységet összehozni. KvTanJk I/5. 64^v.

¹⁰⁰ „Az innet felljül való személyeknek választása feleől penigh addégh bíró uram chendességbe legyen és urunknál semmj emlékezetet arról ne tegyen.” KvTanJk I/5. 66–66^v.

¹⁰¹ „Noha ez nehéz és szokatlan ez városban, seőt az uniónak ellene, mert száz embernek az unió szerént nem kellene nyúlnj a teörvény dolgában.” KvTanJk I/5. 71.

¹⁰² Már e határozatban kérték a sértetteket, hogy legyenek elnzőek az esetlegesen fellépő késedelmekkel szemben, azokat „ne a jó akaratnak megvonásának, hanem az igyekezetnek jobbadon való végheöz vitelének tulajdonítsák”. Április végén, az esküdtek újabb sürgetésére, a felelősséget némiképp magukról elhárítva, kijelentették, hogy az ügy elhúzódásában az alsó tanács is vétkes, mert a százak ugyan békülésre bíztatták Bornemisszát, de az azért állt el végleg a peren kívüli megegyezés lehetőségétől, mert újabb hazugsággal vádolták őt. A százak közül való törvénytevők kinevezését illetően pedig hangsúlyozták, hogy időigényes, mert minden centumvir jelenléte szükségeltetik. KvTanJk I/5. 73.

¹⁰³ Egy újabb sürgetésre 1590. május 9-én azzal válaszolt a tanács, hogy mivel Bornemissza közben perhasztást (*dilatatio*) szerzett a fejedelemtől, csak annak lejártá után léphetnek újra az ügyben. KvTanJk I/5. 74. – 1591. március 22-én és 25-én pedig még tanúvallomások beveteléről van adatunk. KvTJk II/88. 61–66.

centumvirek tanúkként való felvonultatása ellen, hangsúlyozva, hogy ugyanazon perben az esküdtek egyszerre védelmezők, törvénytevők és tanúk nem lehetnek¹⁰⁴ – kiderül, hogy a per lényegi részének tárgyalására még akkor sem került sor.

Ezek az esetek újabb adatokkal gazdagítják a százférfiak tanácsának a városi igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről eddig kialakult képet. Bizonyítják egyrészt azt, hogy ez az intézmény minden városi előljáró, az alsó vagy a felső tanács tagjai ellen indult peres ügyet a felügyelete alatt tartott, másrészt azt is, hogy egyes esetekben lehetősége nyílt a város igazságszolgálatói kötelezettségeinek felülírására. Ötvös ügyében például sem a bíró, sem az esküdttanács nem lépett a százak jóváhagyása nélkül, ők pedig megfékeztek a saját maguk ellen indítandó eljárást, mert a város privilégiumaival ellentétesnek ítélték. Nyíró esete azt mutatja, hogy hatáskörük kiterjedt korábbi bírósági határozatok felülvizsgálására vagy jóváhagyására is. A magisztrátus tagjai által elkövetett törvénytelenések esetén ugyanakkor egyenesen kezdeményezői voltak a bírósági eljárásnak. Bornemissza Gergely centumvir és a sértett esküdtek ügye vagy Herceg Gáspár főbíró esete során azt látjuk, hogy a százférfiak a városi kiváltságok megtartása érdekében megpróbálták hatáskörük alá vonni az igazságszolgáltatói hatalmat is. Ebbe az irányban mutat a pártatlanság elvének nem túl következetes értelmezése is: ha Ötvös ügyében hangsúlyosan kiemelték, hogy városi bíróság nem ítéltet olyan ügyben, melynek vádlottja a százak tanácsa, Bornemissza esetében már nem zárkoztak el a felperes szenátorok felletti ítélkezés lehetőségétől, habár ugyanúgy a városi magisztrátus tagjai voltak egyik peres fél szerepében.

Annak ellenére, hogy a centumvirek mindig az „unió” szem előtt tartásával intézkedtek, döntéseik időnkénti kétségbevonása azonban belső rendtartásuk vitás pontjainak állandó felülvizsgálatát és újraértelmezését követelte meg. Seres János és Kőműves Imre, Nyíró Kálmán majd Ötvös András ügyei kapcsán hozott intézkedéseik alapján például kikezdetlennek tűnt a városi rendtartásnak az a pontja, mely szerint mindenki centumviri tevékenysége felfüggesztendő, akinek személyével kapcsolatban a bűnösségnek csak a látszata is felmerült. Ennek ellentmond mégis, hogy amikor 1593-ban Ötvös András korábbi ügye újra a tanács elé került,¹⁰⁵ a tanácsosok még mindig a fejedelemtől vártak döntést arról, hogy a támadó és a sértett közötti kiegyezés bizonyítja-e a vádlott ártatlanságát, holott ezt korábban határozottan elutasították. Ebben az esetben már Ötvös András centumviri megbízását sem függesztették fel

¹⁰⁴ „Érti most azt is a város, hogy bizonyos atyánkfiait ki akartak keőzzüllünk szakasztania és vallatnia, holot penigh azokkal egy membrumok vagjunk, nem itilljük méltónak lenni, hogj meghszakadozzunk. Az keőzeőnséges scripta lexünk és városnak teőrvénjének ellene [vagyon], hogj eccersmind az város protectorotok, otalmotok, polgárotok, teőrvénjteődeőtek es bizonságotok is legjen, nam protector, iudex et testis nemo esse potest.” KvTanJk I/5. 83–84.

¹⁰⁵ 1593. február 19-én a százak újra Ötvös András ügyével foglalkoztak. Nem tudni kinek a kezdeményezésére ugyan, de eldöntötték, hogy a direktorok ellene és Hosszú Márton ellen (ügyéről azonban egyelőre annál többet, hogy emberöléssel vádolták, nem tudunk) pert indítanak, melyben mindkettejüknek az ártatlanságukat kellett bizonyítaniuk. Ötvös András esetében hangsúlyozták, hogy „Eőtweős András penigh vádoltatik, hogj criminalis caussákat szarwas bűneőkert indítottak volna ellene, de eő az vétkeket compositio által sopiaalta volna, fedte volna be, de az bűn ugjan fen állana az eő személnén.” KvTanJk I/5. 107–108.

az eljárás idejére,¹⁰⁶ mint ahogy Bornemissza Gergely is az ellene folyó eljárás ideje alatt végig a százférfiak között maradt, sőt különböző városi megbízásokat is teljesített.¹⁰⁷

A városi igazságszolgáltatás számára is bonyolultabb esetekben a százférfiak gyakran fordultak megoldásért a fejedelemhez. Mind az Ötvös András ügyében hozott döntésük, mind a Bornemissza ügyében való közbelépésük a fejedelem előzetes jóváhagyásához volt kötve. 1593-ban is a fejedelemtől vártak felvilágosítást a fejedelmi kegyelem és az ártatlanság elismerése megítélésének a kérdésében is. Egyik esetben sem kaptak azonban határozott választ. A fejedelem óvakodott olyan döntés meghozásától, mely a város belső rendtartásának felbomlása és a városi törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmak közötti egyensúly esetleges megbomlása mellett precedens értékűvé válhatott mind Kolozsvár, mind más városok vagy törvényhatóságok számára. Az országos törvények és a városok vagy törvényhatóságok kiváltásrendszerei között fennálló törékeny egyensúly ti. egyik-másik fél kedvezményezése esetén könnyen összeroppanhatott.

Felvetődhet az a kérdés, hogy a százak tanácsa joghézag, a városi testületek (tanácsok) egymás közti, illetve ezeknek tagjai elleni, kellően nem szabályozott eljárási ügyekben próbálkozott-e a szenátus fölötti hatalmának kiterjesztésével, felülírva annak városi igazságszolgáltatói hatáskörét. Kétségtelen ugyanis, hogy hasonló feladatok elvégzéséhez megvoltak a kellően felkészült emberei: tagjai közül többen töltöttek már be mind főbírói, mind esküdtpolgári funkciót, tapasztalatuk és tudásuk alkalmassá tette őket az igazságszolgáltatásra. Meglátásunk szerint azonban a magisztrátus inkább a városi bíraskodás függetlenségét biztosító privilégiumainak megőrzésén, más törvényhatóságok beavatkozásának az elkerülésén munkálkodott. Bizonyítják ezt a százak figyelmeztetései a vármegyei tisztviselőknek a városi igazságszolgáltatásba való esetleges beavatkozásáról, akárcsak a városi bíraskodási privilégiumok megőrzése érdekében a fejedelemhez menesztett küldöttségek vagy a Bornemissza Gergely ügyében tett intézkedéseik. Nem a százak és az alsó tanács közötti hatalmi konfliktusról, hanem inkább testületi összefogásról van tehát szó, a város belső önrendelkezési és független igazságszolgáltatói hatalmának kézben tartása érdekében.

¹⁰⁶ Feltehetően Ötvös egyre nagyobb befolyásra szert tevő személye is – közben visszakerült az esküdtpolgárok közé, vonásigazgatóvá is kinevezték, és a várossal is szoros kereskedelmi kapcsolatokat tartott fenn (KvTanJk I/5. 60°, 77°, 87°, 104°; KvSzám 4/XXI. 51; 5/XIV. 150, 345; 5/XXI. 31.) – közrejátszhatott a döntés meghozatalánál, de az is, amit az ügy egy későbbi határozata hangsúlyoz, hogy ti. az egésznek a mozgatórugója a magisztrátuson belül dúló magyar és német náció közötti „gyűlölség” volt. Lényegében tehát az ügynek már nem szántak túl nagy figyelmet. Habár már 1593 májusában megvizsgálták Ötvös bizonyítékait (a tanács beleegyezését tartalmazó ítéletlevelet és a fejedelmi parancslevelet), és ajánlották az eljárás leállítását, a döntés meghozatala évekig késett. Még 1597 végén is szó volt az ügynek a fejedelem színe elé terjesztéséről, Ötvös András azonban közben esküdtpolgár, vonásigazgató és helyettes bíró is lett. KvTanJk I/5. 108°–110, 119°, 156°.

¹⁰⁷ 1590-ben például vonásigazgatással bízták meg (KvTanJk I/5. 78.), a számvevői funkciót pedig 1590–91-ben is betöltötte (KvSzám 4/XVI. 2a; KvTanJk I/5. 86°). Esetében azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy tette nem volt annyira súlyos, mint a többi vádlotté.

Conflict of Power or Corporative Bond? The Assembly of the *Centumviri* and the Jurisdiction of Cluj in the Second Half of the 16th Century

Keywords: corporative bond, assembly of the centumviri, jurisdiction, Cluj

The study focuses on the role of the council of the hundred – the principal legislating and governmental forum of the city – in the judicial activity of Kolozsvár/Cluj during the time of the Transylvanian Principality. Previous research has shown that judicial cases were solved mainly by the first judge (*iudex primarius*) and the inner council (the 12 councillors), the assembly of the centumviri bore merely a legislative and a supervising role in the process. Our primary sources – mainly the town protocols and the tax registers – provide information that in certain cases, in spite of the regulations, the assembly of the hundred did supervise the judicial cases in which magistrates/office-holders were implicated, moreover the council of the hundred could even change the sentences. In such cases, the aim of the assembly that took over the judicial control in the town, was to try to conserve the privileges that granted the free judicial practice of the town and to prevent the interference of other municipalities at the same time. Thus, this cannot be interpreted as a conflict between the assembly of the centumviri and the inner council, rather as a co-operation between them in order to conserve the self-government and the independent judicial control of the town.